

TAVIS SMILEY

& DAVID RITZ

EGY KIRÁLY HALÁLA

**Martin Luther King
utolsó évének igaz története**

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Death of a King : The real story of Dr. Martin Luther King Jr.'s final year
Tavis Smiley with David Ritz. — First edition.

Copyright © 2014 by Tavis Smiley
First Edition: September 2014

This edition published by arrangement with Little, Brown and Company,
New York, New York, USA. All rights reserved.

A fordítás és a kiadás a kiadó engedélyével történt.
Magyar változat © Casparus Kiadó Kft., 2018
Minden jog fenntartva
Hungarian edition © Casparus Kiadó Kft., 2018
All rights reserved

Casparus Kiadó Kft.
casparus.hu
facebook.com/casparus.hu

A könyv a kiadó írásos engedélye nélkül sem egészében, sem részleteiben
nem sokszorosítható vagy közölhető, semmilyen formában és értelemben,
elektronikus vagy mechanikus módon, beleértve a nyilvános előadást vagy
tanfolyamot, a hangoskönyvet, bármilyen internetes közzétét, a fénymásolást,
a rögzítést vagy az információrögzítés bármilyen formáját.

Első kiadás

Fordította: Balikó Nándor
Szerkesztette: Balázs Árpád
Borító: Nagy Gábor
Nyelvi lektor: Balikó-Vass Gabriella
Felelős kiadó, műszaki szerkesztő: Korcsmáros Gábor
Kiadónk köszönettel tartozik Bratina Steve segítségéért.

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben, 2018-ban
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

Az igazgatóság elnöke Balla László
Vezérigazgató Erdős Tamás
Telefon: 66/887-400

ISBN 978-615-5835-02-5

TAVIS SMILEY
& DAVID RITZ

EGY KIRÁLY HALÁLA

**Martin Luther King
utolsó évének igaz története**

Casparus Kiadó

*Martin Luther Kingnek, Amerika legnagyobb
demokratikus közjogi szellemiségének*

BEVEZETÉS

„Április a legkegyetlenebb hónap...”¹
– T. S. ELIOT

E könyv megírását mind személyes indíttatásból, mind sürgető politikai okokból rendkívül fontosnak érzem.

Fiatal fiúként egy lakókocsiparkban nevelkedtem Indianában, az isten háta mögött. Ekkoriban talákoztam először Martin Luther King beszédeivel. Örökre megváltozott tőlük az életem. Kamaszkorom legnehezebb időszakát éltem éppen, mélységes kétségek gyötörtek, de King szelleme betöltötte a lelkem és felajzotta képzelőerőmet. Elárasztottak szónoki szenvedélyének hullámai és szinte hipnotikus hatást gyakoroltak rám: tudtam, hogy minden szava igaz. E felkavaró élmények hatására egész életemet munkássága tanulmányozásának szenteltem, úgy is mint lelkipásztor, mint védőügyvéd és mint író. Felhívása a radikális demokrácia képviselőjére a megváltó szeretet jegyében mindvégig ott visszhangzott bensőmben.

Alig múltam tizenéves, amikor országszerte elkezdtem szavazóversenyekre járni, ahol King leghíresebb beszédeiből adtam elő. Szónoklatai felidézésének borzongató izgalma – és gyakori győzelmeim – kapcsán az az érzésem támadt, mintha természetfeletti összeköttetésben állnék vele. Visszaadta az életbe vetett hitem, és profetikus hangvételét utánozva végül rátaláltam saját hangomra.

Kingnek az Amerikai Egyesült Államok történelmében játszott kulcsfontosságú szerepét tanulmányozva az évek során alkalmam

nyílt elbeszélgetni legjelentősebb kritikusaival, életrajzíróival és védelmezőivel. Az a kiváltság is megadatott, hogy több interjút készíthettem Coretta Scott Kinggel, és elnyertem kitüntető barátságát. Utolsó tévészereplése, az atlantai Ebenezer baptista templomból közvetített adás alkalmával is én beszélgettem vele az ország nyilvánossága előtt 2005-ben, férje születésének hetvenhatodik évfordulója apropóján. Kérésének megfelelően a Martin Luther King Központ az Erőszakmentes Társadalmi Változásért nevű atlantai szervezet tanácsadó testületében is szolgálatot teljesítettem.

A hosszú évtizedek alatt, miközben King munkásságáról olvastam, vitatkoztam és elemeztem beszédeit, most először éreztem szükségét annak, hogy róla alkotott érzéseimet papírra vessem. Annál is inkább, mert mindezen idő alatt arra kellett rájönnöm, hogy kritikai szempontból ma jobbra félreértik őt. Úgy hiszem, hogy ez a sajnálatos félreértés megfoszt minket attól, hogy igaz valójában ragadhassuk meg személyiségét és küzdelmes életútját.

Furcsa módon mártírhalála mintha aláásta volna üzenetét. Közszerelőként, aki rettenthetetlen bátorsággal szállt szembe a status quoval, túlságosan leegyszerűsítették, kilúgozták mondanivalóját. Azok az értékek, amelyekért síkra szállt és az életét adta – igazságos bánásmód mindenkinek, mások szolgálata, egymás felszabadító szeretete mindenáron – többnyire a feledés homályába vesztek. Már nem fenyegető veszélyforrásként, hanem csak egy idealista álmodozóként emlékeznek rá, aki tartott pár ábrándos beszédet. Lehet, hogy mai világunk így szeretne emlékezni Martin Luther Kingre, de ez nem az a Martin Luther King, akit nekem alkalmam nyílt alaposabban megismernem és akit mélységes szeretettel a szívembe zártam.

Bennem annak a Kingnek a képe él a legelevenebben, aki földi életútjának utolsó esztendejében kegyetlen támadások sorozatának volt kitéve a társadalom minden rétegének képviselői, s a legfájóbb, hogy saját fajtársai részéről is.

Feltűnő a szimmetria:

1967. április 4-én a New York-i Riverside-templomba látogat, ahol drámai és ellentmondásos szónoklatot tart a vietnami háborút ellenezve.

Napra pontosan tizenkét hónappal később, 1968. április 4-én meggyilkolják Memphisben, ahová szemétszállító munkások meghívására utazott.

Könyvemben az alábbi egyszerű kérdésre keresem a választ: milyen emberré vált élete utolsó évében Martin Luther King?

Nézetem szerint valódi jellemét félreértették, semmibe vették őt, vagy megfélemeztek róla. Én azonban emlékezni akarok rá, és még mielőtt alakja teljesen felidézhetetlenné foszlana a múlt ködében, életre akarom kelteni az alapvető igazságot Kinget és utolsó hónapjait illetően. Arra a Kingre szeretnék rávilágítani, aki a pokoli kínok közepette, amelyeket kiállni kényszerült, megmutatta erkölcsi nagyságát; arra a Kingre, aki a könyörtelen sorscsapásoktól sújtva is szilárd jelleméről és rendíthetetlen bátorságáról tett tanúbizonyságot. Ez az a King, aki minden hányattatás ellenére képes volt kimondani az igazságot, s akit én hazánk valaha volt legnagyobb közszereplőjének tartok.

Könyvem összeállításán számos interjút készítettem három különböző csoport tagjaival is: tudósokkal, köztük King legjelentősebb életrajzíróival, Taylor Branch-sel, David Garrow-val és Clayborne Carsonnal; közeli barátaival, mint például Harry Belafontéval és Gardner C. Taylорral; valamint munkatársaival, így többek között Andrew Younggal, Jesse Jacksonnal, Dorothy Cottonnal és Clarence Jones-szal. Az ő első kézből származó, közvetlen tapasztalatait meggyőztek arról, hogy King életútjának vége sokkal rögzösebb volt annál, mint ahogyan azt valaha is képzeltem. Iszonyú nyomás nehezedett a vállára, ő mégsem adta fel legfőbb elvét, az erőszakmentességet. Egy pillanatra sem szűnt meg ostromozni a rasszizmus, a szegénység égető problémáit és a nemzetünk tudatalatti militarizmusát uraló örökletes immoralitást.

Közel ötven évvel King halálát követően ezek a problémák szorongatóbbak, mint valaha. Ha életének utolsó gyötrelmes

hónapjait felelevenítve sikerül másokat is ráébresztenem arra, hogy küldetése befejezetlen maradt – hogy azok az ügyek, amelyekért feláldozta az életét, mindmáig kihívást jelentenek és szívünket-lelkünket azonnali cselekvésre szólítják –, akkor könyvemmel sikerül elérni célomat.

Még egy utolsó megjegyzés a mű hangvételét illetően: időről időre megpróbálom visszaadni King legbensőbb gondolatait, azokat a ritka pillanatok, amikor alkalma nyílt az önreflexióra. Mivel állandóan úton volt, az elcsöndesedésnek ezek a meghitt momentumai különösképpen értékesek voltak számára. Azt, hogy ilyenkor mi járhatott a fejében, az alapján próbálom meg rekonstruálni, amit azok a közeli munkatársai idéztek fel beszélgetéseink során, akik ilyenkor is mellette lehettek és akiknek kiönthette a szívét.

Mint látják majd, könyvemben Kinget „Doki” [Doc] néven fogom emlegetni. Ez volt az a megszólítás, amivel legközelebbi kollégái illették. Remélem, nem veszik tőlem rossz néven, hogy ezzel a fordulattal élek; teszem ezt a legnagyobb tisztelettel, abban a reményben, hogy ezáltal is mindannyiunk lelkéhez közelebb hozhatom őt.

TAVIS SMILEY
Los Angeles, Kalifornia

ELSŐ RÉSZ

NÉGY ÉVSZAK

Tavaszi, nyári, őszi és téli

ELSŐ FEJEZET

„GYÖTRELMES ELHIVATOTTSÁG”

1967. április 4-én, kedden Doki az Americana Hotel lakosztályában ücsörög Manhattan belvárosában, és azon töpreng, hogy az élete hamarosan örökre megváltozik. Eljött az igazság pillanata – Doki igazságáé. Egy óra még, és kiáll a Riverside-templom magasztos emelvényére, ahol a gyülekezet négyezer tagja csüng majd minden egyes szaván.

Felkészült. Tudja, mit kell tennie. De bármilyen szilárd is a meggyőződése, a fejében zsongó ellenkező hangokat nem tudja elhallgattatni. Többek azok pusztá képzelgésnél. Támogatói többségének a véleményét harsogják. Volt idő, amikor teljes bizonyossággal, harciasan zúgtak; ma alattomosan ostromolják:

Maradj veszteg!

Prédikátor vagy, nem politikus.

Ne lépd át a határaidat!

Ne becsüld túl a képességeidet!

Történelmünk két legjelentősebb jogszabályát sikerült elfogadtatnod – a feketék polgárjogot és szavazati jogot nyertek. Ezekután csak egy örült fordulna szembe az elnökkel, aki oly harciasan szállt síkra az ügyünk mellett.

A vietnami háború ellenzése egyenértékű LBJ² hátbatámadásával. Miért változtassuk az egyik legfőbb szövetségünket az ellenségünké?

Miért ásnád most alá a mozgalmunkat, amelyért eddig az életedet adtad?

Miért eveznél ismeretlen vizekre – a nemzetközi politika felségvizeire?

Miért kockáztatsz?

Nobel-békedíjas vagy, az egész világon tisztelnek azért, amit a kisebbségi jogok és az emberi méltóság terén kivívtál. Miért ásnod hát alá a saját méltóságod és fordulsz szembe az elveiddel? Te, akit a nép magasztos vezetőjeként követ, miért tévednél olyan területre, ami csak parázs vitát szít, és a céljaid szempontjából igazából érdektelen?

Miért tennéd kockára az eddig vérrel-verejtékkel kiharcolt eredményeket?

Ámokfutásba kezdett az egód!

Elhagyott az önuralmad!

Hová tetted a józan eszed?

Miért nem hallgatsz a támogatóidra?

Miért bántod meg őket?

Miért sebzéd magad halálra?

A szünni nem akaró hangok bizalmas segítője és alapítványi főtámogatója, Stanley Levison baljós kétségeit visszhangozzák, aki nyíltan ellenzi megtartani kívánt beszédét.

Doki az első vázlatokra gondol, amelyeket még Clarence Jones vetett papírra, az a kiváló fekete ügyvéd, akit újoncként vett maga mellé 1960-ban a Déli Keresztény Vezetők Konferenciája [Southern Christian Leadership Conference, SCLC] vezetőségébe. Jonesnak esze ágában sem volt elhagyni az otthonát, a kaliforniai Pasadenát, ahol ígéretes jövő elé nézett mint vállalati jogász. Még az sem hatotta meg, hogy Doki személyesen kereste fel egy szombat este, hogy meggyőzze őt. De aztán eljött a vasárnap reggel, és az ügyvéd ott ült a Sínai-hegy misszionárius baptista templom legelső padsorában és Kinget hallgatta, a meghívott prédikátort, aki meszerien megfogalmazott beszédével rávette a fekete középosztály tagjait arra, hogy harcba szálljanak elnyomott fajtársaik oldalán. Ő is kötélnek állt hát és engedett a hitszónok hívásának. Hátrahagyta

régi életét és fáradhatatlan támogató vált belőle. Jones látogatta meg 1963 tavaszán az alabamai Birmingham börtönében is, ahol rabosítása idején újságlapok margójára és papírfecnikre jegyzetelte azóta elhíresült gondolatait az erőszakmentesség védelmében.

A „Levél a birminghami börtönből”-ben ilyeneket írt King: *„Sosem szabad elfelednünk, hogy amit Adolf Hitler tett Németországban, az is »jogszerű« volt... miközben a zsidók segítése »jogtalannak« számított a hitleri Németországban. De biztos vagyok benne, ha akkor ott éltem volna, segítettem és vigasztaltam volna zsidó testvéreimet. Ha pedig ma egy kommunista országban élnék, ahol bizonyos, a keresztény hívő számára értékes alapelvek sérülnek, nyíltan buzdítanék engedetlenségre az adott ország jogtalan törvényei ellen.”*

Clarence Jones kedves volt Doki szívének, de most ennek a vietnami beszédnek az első vázlata, amit írt, túlságosan is visszafogottra sikeredett, kimért volt és az ügyvéd mérsékelt elképzeléseit tükrözte. King már többször kikelt a háború ellen, de a határozott állásfoglalás még váratott magára a részéről. Kapóra jött hát a Papok és világiak, akik aggódnak Vietnam miatt [Clergy and Laymen Concerned about Vietnam, CALCAV] felkérése, hogy intézzen beszédet a riverside-i gyülekezethez és tolmácsolja a szervezet alapeszméit.

Doki pontosan tisztában van vele, milyen hatása lesz kiállásának, hiszen már eddig is ügyesen használta ki a média figyelmét annak érdekében, hogy az üzenete biztosan célba érjen.

Ahogy a kocsival a város utcáin kacskaringóznak a nyüzsgő tömegben, visszagondol pár hónappal korábbra, amikor egy repéri étteremben átlapozott egy magazint, és meglátta azt a borzalmas fényképet a napalm áldozatául esett vietnami gyerekekről.

A titkára, látva, hogy nem nyúl az ételhez, meg is kérdezte:

– Doki, talán nem ízlik?

– Mostantól semmi sem fog ízleni mindaddig, míg minden tőlem telhetőt meg nem tettem a háború leállítására.

Az elmúlt hetekben Doki kétszer is lemondta találkozáját a világ legbefolyásosabb emberével, Lyndon B. Johnsonnal, pedig

korábban mennyit kilincsel, míg polgárjogi ügyekben elnyerte a támogatását! Mint minden halandónak, Dokinak is imponál, hogy meghívást kapott a Fehér Házba. De valami mélyebb bölcsesség azt súgja neki, legyen óvatos egy olyan politikussal, akinek legendás a meggyőzőereje. Kétségtelen, hogy LBJ azt szeretné, ha Doki finomítana háborúellenes hangvételén, holott ő épp a lehető legdrámaibb módon akar nyomatékot adni mondanivalójának.

Tizenhat hónappal korábban – 1966 januárjában – Doki még azzal küldött táviratot az elnöknek, hogy helyesli béketörekvéseit és „megnyugtató” elkötelezettségét, hogy visszafogja Vietnamból, hogy lábba tiporja a polgárjogi fejlődést. De mióta a konfliktus vérszjósólóan eszkalálódott, Doki arra a következtetésre jutott, hogy Johnson „győzni bármi áron” politikája kész katasztrófa. Most a legkevésbé sem szeretne négy szemközti viaskodni LBJ-vel.

Martin Luther King valószínűleg az egyetlen fekete Amerikában, aki kész lemondani egy személyes meghallgatást az elnök-nél. Nem mintha nem izgatná az egóját a lehetőség. Doki szenvedélyes prédikátor, a szenvedélyes prédikátoroknak pedig erős az egójuk. Szereti, ha felismerik, Szereti, ha hízelegnek neki. De morális küldetése felülírja éhségét a személyes dicsőségre. Azért kerüli Johnson, mert nem szeretne az elnök játékszerévé válni. Morális küldetését nem teheti kockára.

A megírt szöveg, ami az aktatáskájában lapul, javarészt egy koreai háborús veterán és mennonita békeaktivista, Vincent Harding munkája, aki a Spelman Főiskola történelem tanszékének a vezetője, nem mellesleg Doki atlantai szomszédja. A magas erkölcsi alapokon nyugvó beszéd mellett, hogy sürgeti a békekötést, részletesen körvonalazza a háború dúlta Vietnam modern kori történelmét.

Ahogy Doki a 120. utca és a Riverside út kereszteződéséhez ér, a templom gótikus homlokzatára feltekintve ironikus érzés keríti hatalmába. Micsoda kontraszt feszül az ifjabb John D. Rockefeller tetemes hozzájárulásával épült fényűző létesítmény,

és a szomszédos Harlem nyomornegyede közt, ahol az emberek a mindennapos túlélésért küzdenek! Eszébe jut dr. Harry Emerson Fosdick, a Riverside-templom alapító lelképásztora, a liberális kereszténység közismert szószólója, aki már a harmincas-negyvenes évek legsötétebb napjaiban is élesen elítélte a rasszizmust. Arra gondol, ha valaha elhagyná otthonát és a hön szeretett atlantai Ebenezer baptista gyülekezetet, ahol apjával közösen pásztorokodnak, akkor azt csakis egy a riverside-ihoz hasonló haladó szellemű kongregáció kedvéért tenné, hogy ott legyen vezető.

Kiszáll az autóból, s ahogy a padsorok közt a főszentélybe sétál, elképzei, mekkora felzúdulást fog kiváltani hamarosan. De eltökéltsége megingathatatlan.

A tömeg felállva üdvözlí, és ahogy elül a tapsvihár, Doki beszélni kezd. *„Azért jöttem ma Isten eme magasztos hajlékába, mert a lelkiismeretemre hallgatva nem volt más választásom.”*

Majd a konferencia végrehajtó bizottságának irányelvét idézi: *„Eljön az idő, amikor a hallgatás áruházzá válik.”*

„Néhányan közülünk – folytatja –, akik már elkezdtek megtörni az éjszaka csendjét, rájöhetnek, hogy a felszólalás gyakran gyötrelmes elhivatottság, de akkor is beszélnünk kell.”

Felidézi saját múltbéli kétségeit.

„Korábban magam is sokszor követtem el áruházzá a hallgatásomat, de az elmúlt két évben igyekeztem tenni ez ellen és feltárni a szívemet mardosó kínokat. Mégis, amikor radikálisan elhatárolódtam a Vietnamban zajló értelmetlen pusztítástól, sokan megkérdőjelezték, vajon a helyes úton járok-e... Hallom a kételkedőket, megértem aggodalmaikat, ugyanakkor mélységesen elszomorodom, mert a kérdéseik azt jelentik, hogy nem ismernek engem igazán, és az ügyet sem értik, amely mellett elköteleztem magam, nem tudják, mire hívtam el... E tragikus félreértés tudatában alapvető fontosságúnak érzem, hogy világosan fejezzem ki magam... és rámutassak, az az út, amely az alabamai Montgomery városának Dexter sugárúti baptista templomából indult – ahol elkezdtem lelkesi hivatásomat –, hogyan vezetett egészen idáig, ebbe a szentélybe ma este.”

Doki egyre jobban belendül, innentől kezdve már megállíthatatlan. Pillanatok alatt összekapcsolja a háborút – a militarizmus eszméjét – a rasszizmussal és a szegénységgel, mondván, közel kétszer annyi fekete katonát küldenek a frontra, mint amennyi a teljes amerikai népesség részarányában indokolt lenne. Rámutat, *„milyen kegyetlenül ironikus a televízió képernyőin azt nézni, hogyan öldökölnek és haldokolnak együtt fekete és fehér fiúk egy olyan nemzetért, amely az iskolapadban bezeg sosem ültette őket egymás mellé”*. Aztán a lázadókról beszél, akik az erőszakmentes-ségre való felhívása jegyében megkérdőjelezzik Amerika mérhetetlen kegyetlenkedését Vietnamban.

„Kérdéseikkel elevenembe találtak – mondja –, mert tudtam, hogy soha többé nem emelhetem fel a hangom a gettókban élő elnyomottakat érintő kegyetlenségek ellen anélkül, hogy előbb ne szólnék nyíltan mai világunk legkegyetlenebb elnyomójáról – saját kormányunkról.”

Mai világunk legkegyetlenebb elnyomója – a média holnapra efféle sokkoló szalagcímekekkel lesz tele!

Doki háborúellenes kirohanása teljesen egyértelmű, ahogyan öt pontos cselekvési terve is világos: a bombázások azonnali felfüggesztése, egyoldalú fegyverszünet kihirdetése, valamennyi délkelet-ázsiai támaszpont elhagyása, tárgyalások megkezdése az észak-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front küldöttségével és a végleges csapatkivonások időpontjának meghatározása.

A háború immorális. Erkölcstelensége kéz a kézben jár a szegénység és a rasszizmus erkölcstelenségével. Amerikának el kell fordulnia háborús céljai hajhászásától, s helyette morális egysége megteremtésén kell fáradoznia. *„Az a nemzet, amely évről évre többet költ háborús kiadásokra, mint szociális felzárkóztató programokra – egyértelműsíti –, a spirituális halálba tart.”*

Mint az ószövetségi próféták, akiket annyira kedvelt és oly sokat tanulmányozott, Doki is a lehető legszigorúbb hangnemben tesz prófétai kinyilatkoztatást: *„A jelen legsürgetőbb kihívása áll előttünk... Ma még választhatunk: vagy az erőszakmentes együttélés, vagy egymás erőszakos megsemmisítése.”*

Befejezésésképpen Doki eltér az előre megírt beszédétől és improvizálni kezd. Baptista gyökereihez hűen, Ámós prófétát idézve próbálja felébreszteni hallgatóságában a hitet és a reményt, bizakodva abban, hogy hamarosan eljön az az idő, amikor *„áradni fog a törvény, mint a víz, és az igazság, mint a bővizű patak”*. [Ám 5,24]

A templomban ismét mennydörgő tapsvihár tör ki, amely ezúttal szünni nem akaró, szenvedélyes.

Beszéde végeztével Doki kísétál a templomból.

De ezután veszi csak kezdetét az igazi cirkusz!